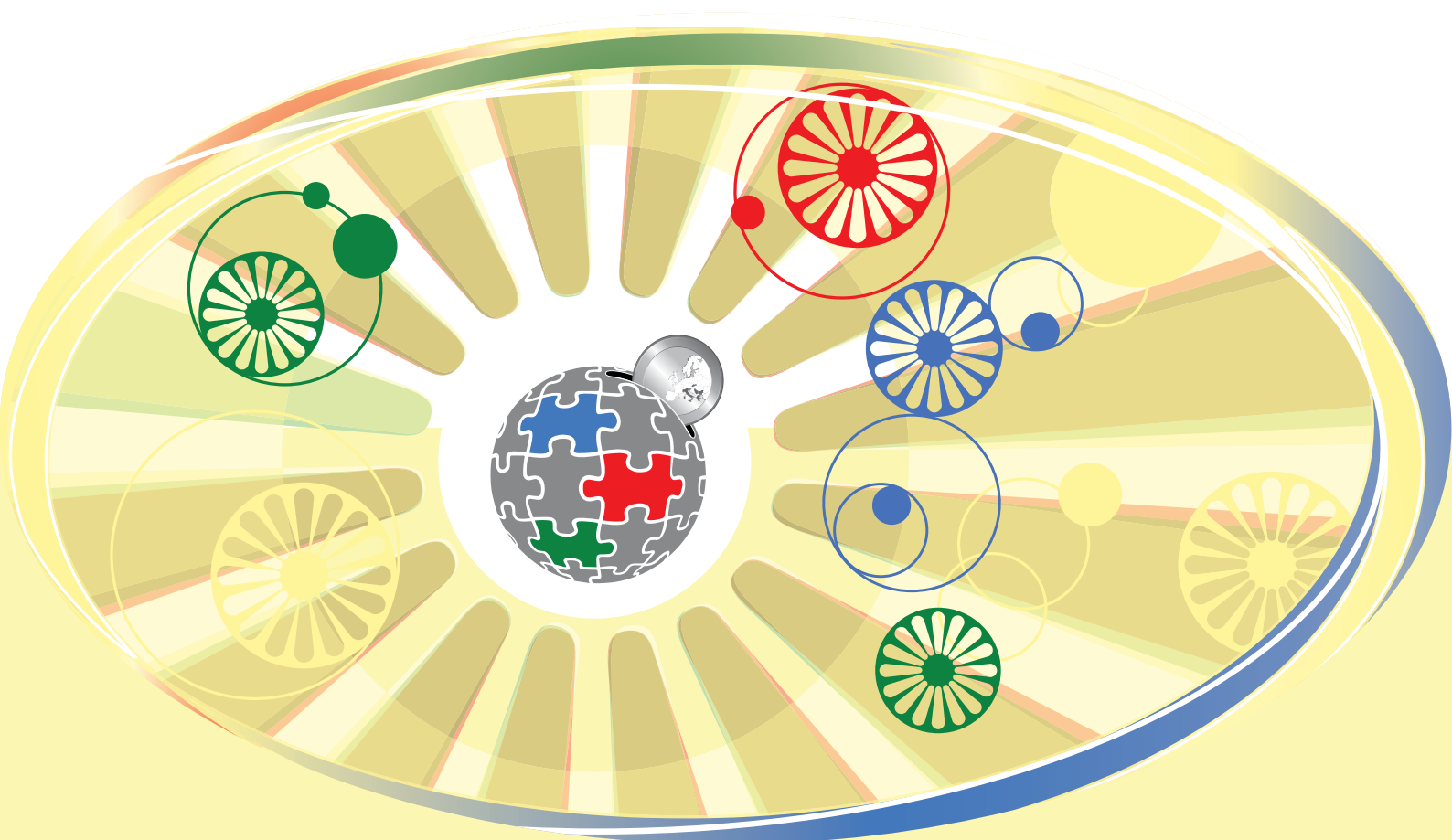

PROGRAM TRENINGA U OKVIRU PROJEKTA ZA FINANSIJSKO OPISMENJAVANJE ROMA

Identifikacija projekta

Projekat: Grundtvig Multilateral

Naziv projekta: Finansijsko opismenjavanje Roma (Financial Literacy for the Roma)

Akronim: FINALLY

Br. projekta: 527860-LLP-1-2012-1-SI-GRUNDTVIG-GMP

Koordinator: Razvojno obrazovni centar Novo Mesto (RIC Novo mesto), Slovenija

Partneri: Ekonomski fakultet Univerziteta u Nišu (Srbija), Fakultet zdravstvenih nauka i socijalnog rada, Trnava Univerzitet (Slovačka), Codici Agencija za društvena istraživanja (Italija), Fondacija za zdravstvo i socijalni razvoj (Bugarska), Istraživački centar Univerziteta u Pireusu (Grčka), Techniki Ekpaideftiki (Grčka), Action Synergy S.A. (Grčka)

Informacije o priručniku:

Naslov priručnika: Program treninga u okviru projekta za finansijsko opismenjavanje Roma

Autori:

MSc Gabi Ogulin Počrvina, Centar za razvoj i obrazovanje Novo mesto, Slovenija

Phd Popi Christopoulou, Univerzitet u Pireusu, Istraživački centar, Grčka

Phd Oana Marcu, Codici Agencija za društvena istraživanja, Italija

U saradnji sa partnerima na projektu: Ekonomski fakultet Univerziteta u Nišu – Srbija, Fondacija za zdravstvo i socijalni razvoj – Bugarska, Fakultet zdravstvenih nauka i socijalnog rada, Trnava Univerzitet – Slovačka, Techniki Ekpedeftiki KEK SA – Grčka

Izdavač: Centar za razvoj i obrazovanje Novo mesto (RIC Novo mesto)

Za izdavača: Marjeta Gašperšič

Dizajn: Katja Keserič Markovič

Prevod: TailorMade production

Štampa: TISK ŠEPIC d.o.o.

Tiraž: 40

Godina izdanja: 2015

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

336:37.014.22(=214.58)(0.034.2)

37.016:336(0.034.2)

OGULIN Počrvina, Gabi

Finally projekat [Elektronski vir]. Program treninga u okviru Projekta za finansijsko opismenjavanje Roma / [autori Gabi Ogulin Počrvina, Popi Christopoulou, Oana Marcu ; prevod TailorMade Production]. - El. knjiga. - Novo mesto : Centar za razvoj i obrazovanje, 2015

Prevod dela: Training course curriculum of the programme Financial Literacy for the Roma

ISBN 978-961-6985-15-4 (pdf)

1. Gl. stv. nasl. 2. Christopoulou, Popi 3. Marcu, Oana

281996544

Ovaj projekat je finansijski podržan od strane Evropske Komisije.

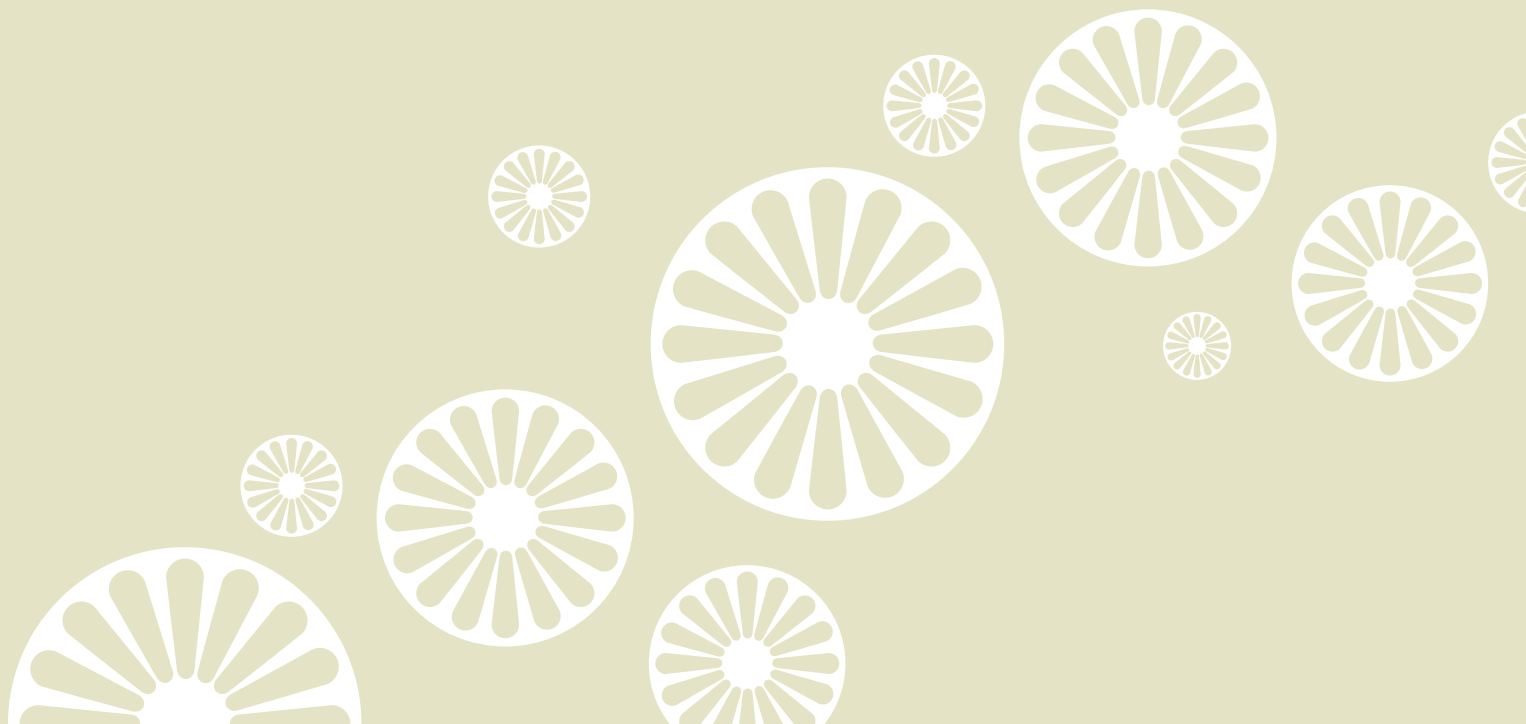
Ova publikacija (sredstvo komunikacije) odražava isključivo stavove autora, i Komisija ne može da se smatra odgovornom za bilo koju upotrebu informacija koje su u njoj sadržane.

Pregled

Program treninga u okviru Finally projekta je veoma dobro definisan dokument koji se sastoji iz dva dela: opšteg i posebnog. U opštem delu autori obrazlažu svrhu i potrebu razvoja i implementacije programa. Oni takođe definišu ciljnu grupu, ciljeve i zadatke programa, dužinu trajanja treninga, uslove pristupanja programu, napredovanje i završetak obuke. U posebnom delu, autori definišu standarde znanja, veštine i ključne kompetencije koje žele da prenesu polaznicima. Štaviše, detaljno je opisan sadržaj treninga, kao i organizacija treninga, trening materijali i alati potrebni za izvođenje projekta. Evidentno je da je svaki korak projekta temeljno isplaniran i zasnovan na višegodišnjem iskustvu u oblasti obrazovanja odraslih i rada sa osetljivim ciljnim grupama, kao što je romska populacija. Verujem da su standardi znanja, ključne kompetencije i veštine bile "tvrđ orah" i da je bilo potrebno dosta inovativnosti i kreativnosti da bi se definisale ove oblasti, posebno jer oblast finansijskog opismenjavanja nije adekvatno niti predstavljena niti implementirana u slovenčkom obrazovnom sistemu, onako kako bi trebalo da bude. Sa ove tačke gledišta, specifičnosti ciljne grupe stoga predstavljaju čak i veći izazov. Autori su veoma uspešno uspeali da prevaziđu ove barijere. Celokupan proces edukacije, sa svim koracima, je precizno planiran, ciljevi veoma konkretno definisani i potrebe ciljne grupe i učesnika adekvatno razmotrene. U pitanju je apsolutno jedan od najambicioznijih i pionirskih projekata u Sloveniji, koji je izuzetno potreban.

Klaudija Šterman Ivančič

Obrazovno istraživački institut, Slovenija

SADRŽAJ

I. OPŠTI DEO.....	5
1. Izvesna iskustva o programima finansijskog opismenjavanja i njihova primena kod mladih i manjina	5
2. Obrazloženje programa treninga.....	7
3. Ciljna grupa	8
4. Ciljevi i zadaci.....	9
5. Trajanje treninga	9
6. Uslovi za uključivanje, napredovanje i završetak treninga.....	9
II. POSEBAN DEO	10
1. Organizacija treninga, dužina trajanja, objekti i oprema, preporučeni broj polaznika, metodološke preporuke	10
2. Sadržaj programa:	14
3. Standardi znanja i veštine.....	15
4. Ključne kompetencije – Finansijsko opismenjavanje u vezi sa ostalim kompetencijama ..	21
5. Ocena znanja	21
6. Kvalifikacije trenera	21
7. Sertifikat o pohađanju	22
8. Trening materijal	22
9. Alati.....	22
10. Program je razvijen od strane	22
11. Dodatni izvori/ Dalja objašnjenja	23
12. Izvori	23

I. OPŠTI DEO

1. Izvesna iskustva o programima finansijskog opismenjavanja i njihova primena kod mladih i manjina

“Krajnji cilj finansijskog opismenjavanja je da se izgradi finansijski jako društvo sačinjeno od pojedinaca i porodica koje su finansijski pismene i sposobne da prave pametne izbore u vezi svog novca” (Franklin, 2004).

Edukacija iz oblasti finansijske pismenosti je široko promovisana sa ciljem povećanja finansijskog blagostanja. OECD publikacija “Unapređenje nacionalnih strategija za finansijsko obrazovanje”, koja je objavljena 2013., naglašava važnost finansijskog obrazovanja, posebno u vremenima krize, i analizira nacionalne strategije u onim zemljama u kojima su usvojene. Trenutno je 45 zemalja sa različitim nivoima prihoda prilično napredovalo u dizajniranju i implementaciji nacionalne strategije za finansijsko obrazovanje. Među zemljama partnera na Finally projektu, Srbija je navedena kao zemlja na naprednom nivou u dizajniranju svoje Nacionalne strategije, dok je za Italiju navedeno da “razmatra dizajniranje Nacionalne strategije” (OECD, 2013)¹. U nekim mestima, kao što je SAD ili Kanada, finansijska pismenost se uči i promovise u državnim školama kao ključna veština za postizanje opšteg uspeha².

Da bi zadovoljili ovu potrebu i bili efikasni, treninzi o finansijskoj pismenosti moraju da budu fleksibilni, opšti i sveobuhvatni u rasponu tema koje nude, relevantni za potrebe učesnika, ali isto tako mogu i da variraju. Nasuprot ovom shvatanju, između 2005. i 2006., Agenciji bazičnih veština u Velikoj Britaniji je poverena odgovornost za praćenje implementacije projekta Finansijskog opismenjavanja od strane Departmana za obrazovanje i veštine. Ovaj projekat je imao za cilj da razvije pismenost i numeričke veštine u kontekstu finansijske pismenosti, kao deo nacionalne Strategije životnih veština za unapređenje pismenosti i numeričkih veština odraslih, u Engleskoj (Rhodes & Coben, 2007)³.

Istaknuto je da edukacija u oblasti finansijske pismenosti može uspešno uključiti demografske segmente kao što su mladi ljudi, manjine, građani sa niskim prihodima i oni sa diplomom samo srednje škole (Chen i Volpe 1998; Johnson i Sherraden 2007; Lusardi, Mitchell, i Curto 2010; Mandell 2007, cit. in Looney, 2011). Iz tog razloga finansijsko opismenjavanje može biti dragocena tema za institucije koje se bave pitanjima manjina⁴.

U našem istraživanju potreba, pronašli smo da se samo u Bugarskoj obrazovni program konkretnije bavi edukacijom iz oblasti finansijske pismenosti i razvijen je u okviru programa

¹ OECD (2013) Advancing National Strategies for Financial Education, http://www.oecd.org/finance/financial-education/G20_OECD_NSFinancialEducation.pdf, accessed on 22nd April 2015

² Ontario Ministry of Education (2013) Financial Literacy Education in Ontario Schools, <http://www.edu.gov.on.ca/eng/surveyLiteracy.html>, accessed on 15th April 2015

³ Rhodes, Valerie; Coben, Diana (2007) Basic Skills Agency (England). Evaluation of the Basic Skills Agency's Financial Literacy Project. Executive Summary, Basic Skills Agency.

⁴ Looney, Shannon M. (2011) Financial Literacy at Minority-Serving Institutions; Institute for Higher Education Policy.

mikrokredita sprovedenog od strane Habitat for Humanity. Verujemo da je jedna od njegovih jakih tačaka to što je dizajniran za porodice sa niskim primanjima i porodice koje su izložene riziku, iako ne samo za Rome. Ovo je primer pozitivne prakse, s obzirom na to da može doprineti kreiranju još manje podvojenih sadržaja i aktivnosti gde Romi mogu deliti svoje iskustvo i uspostaviti kontakt sa ljudima sa kojima dele socijalne uslove, ali ne nužno i nacionalnost. Programi obuhvataju modul o planiranju sa ciljem da razvije praktične veštine putem interaktivnih metoda nastave. Kao pozitivnu praksu možemo istaći činjenicu da je u okviru programa sprovedena evaluacija targetiranih veština pre i posle učešća u programu, čime se obezbeđuje model zasnovan na dokazima. U drugim zemljama, poput Italije i Srbije, sprovode se programi edukacije o preduzetništvu, ali ne postoje programi koji se bave oblastima finansijskog obrazovanja.

Mladi ljudi su poseban cilj u finansijskom obrazovanju, s obzirom na specifičnosti njihovog upravljanja finansijama.

Franklin (2004) naglašava da finansijska pismenost priprema omladinu za samostalan život, obezbeđujući im veštine neophodne za pravljenje odgovarajućih izbora vezanih za upravljanje novcem, bankarstvo, upotrebu kredita, štednju i investicije, osiguranje i poreze⁵.

U istraživanju sprovedenom od strane Sohn, Joo, Grable, Lee i Kim (2012), autori su pokazali da su mediji važan posrednik u finansijskoj socijalizaciji mladih ljudi, dok je posedovanje računa u banci takođe povezano sa boljim finansijskim veštinama. Drugi faktor koji je povećao nivo finansijske pismenosti mladih je zapravo bila činjenica da su oni novac videli kao dobro ili kao nagradu za svoje uspehe, dok su oni koji novac percipiraju u smislu izbegavanja ili postignuća, imali niže nivo finansijske pismenosti. U istom istraživanju, studenti sa srednjim mesečnim naknadama su pokazali više nivo finansijske pismenosti u poređenju sa grupom sa najvišim mesečnim primanjima⁶.

Pozitivna iskustva sa programima za finansijsko opismenjavanje mladih dolaze sa koledža, posebno kada se radi o temi studentskih kredita.

Gross, Ingham i Matasar (2005) opažaju da odsustvo veština upravljanja finansijama i prateće niske kreditne ocene mogu povećati dug, uzrokovati nenamerna neispunjenja finansijskih obaveza, kako za studente, tako i za njihove institucije. Iz ovih razloga, jedna Severoistočna škola prava je dizajnirala, uvela i izučavala pilot obrazovni program finansijskog opismenjavanja za svoje studente prava. Kako je njihovo istraživanje implemetirano zajedno sa Severoistočnom školom prava pokazalo, podučavanje studenata finansijskoj pismenosti je imalo merljive koristi, uz naglašavanje potrebe za dodatnim istraživanjem, uključujući sveobuhvatne koristi od obrazovanja o finansijskom upravljanju.⁷

Drugi eksperiment je imao za cilj testiranje programa finansijske edukacije sprovedenih od strane Carlin i Robinson (2012) istražujući kako finansijsko obrazovanje menja investicije, finansije i ponašanje potrošača. Autori su pokazali da je delovane programa finansijskog opismenjavanja snažno u smislu da su studenti koji su učestvovali na treningu bili štedljiviji, odlagali svoje

⁵ Franklin, Iris E. (2004) Financial Literacy Program Prepares Youth for Living on Their Own, in *Journal of Family and Consumer Sciences*, 96.1 (2004): 22-23.

⁶ Sohn, Sang-Hee; Joo, So-Hyun; Grable, John E.; Lee, Seonglim; Kim, Minjeung (2012) Adolescents' Financial Literacy: The Role of Financial Socialization Agents, Financial Experiences, and Money Attitudes in Shaping Financial Literacy among South Korean Youth, in *Journal of Adolescence*, 35.4, pp. 969-980.

⁷ Gross, Karen; Ingham, Joanne; Matasar, Richard (2005) Strong Palliative, but Not a Panacea: Results of an Experiment Teaching Students about Financial Literacy, in *Journal of Student Financial Aid*, v 35 n 2 p 7-26.

zadovoljstvo, brže otplaćivali dug i manje su se oslanjali na kreditno finansiranje posle treninga. Drugi zaključak je bio taj da su prilikom ponuđene podrške za donošenje odluka, studenti koristili i finansijske veštine i podršku, pokazujući da su trening i podrška komplementarni, a ne supstituti.⁸

I pored toga, Willis (2009)⁹ pokazuje da postojeći programi iz oblasti finansijske edukacije pate od brojnih nedostataka u smislu testiranja njihovih konkretnih rezultata, koji su u vezi sa pitanjem pouzdanosti, merenjem i predrasudama u interpretaciji rezultata. Upravo zbog toga je veoma važno adekvatno testirati rezultate ovakvih programa i pripremiti rezervnu aktivnost sa drugim merama politike, kao što je smanjenje složenosti izbora potrošača (putem kontrolisanja marketinških strategija koje nekada dovode u zabludu) i nuđenje finansijskog savetovanja i podrške potrošačima.

2. Obrazloženje programa treninga

Program treninga za finansijsko opismenjavanje Roma u okviru projekta Finally je baziran na istraživanju potreba, koje je sprovedeno u zemljama partnera. Istraživanje otkriva specifične potrebe finansijskog opismenjavanja populacije Roma, što opravdava njegovu implementaciju i kratko je opisano ispod.

- **Rešavanje pitanja izvora prihoda.** Veliki procenat romske populacije je nezaposlen, aktivan na nezvaničnom tržištu i/ili radi od danas do sutra, dok drugi veliki deo njih zavisi od socijalne pomoći, programa finansijske podrške ili je sa veoma niskim primanjima (npr. od prikupljanja i recikliranja materijala). Dok prvi imaju poteškoća u proceni svojih prihoda koji su neredovni i neastabilni, drugi jedva sastavljaju kraj s krajem. Oba slučaja zahtevaju određeni način upravljanja prihodima sa ciljem da prežive, podržavajući time potrebu za razvojem veština finansijske pismenosti.
- **Socijalni kapital i mreže.** Neke kulturološke osobine utiču na način na koji se porodice bave svojim finansijama. Jedna od kulturoloških karakteristika koja se pojavila jeste i postojanje neformalne mreže pomoći koja je povezana sa osećanjem pripadnosti istoj etničkoj zajednici i koristi se za pozajmljivanje novca ili razmenu usluga (besplatan rad). Druga je povezana sa akumulacijom socijalnog i simboličkog kapitala u okviru iste, etnički definisane, zajednice što vodi ka troškovima koji se od strane ne-romske populacije vide kao neracionalni, poput statusnih dobara ili skupih poklona na ceremonijama venčanja.
- **Izdaci i željena roba.** Ekonomski uspeh za Rome koji su učestvovali u istraživanju potreba u okviru projekta FINALLY je uglavnom bio povezan sa potrošnjom dobara, posebno statusnih dobara, što se pokazalo kao način prevazilaženja njihove trenutne marginalne situacije. Istraživanje je pokazalo kompleksnost ideje o ekonomskom uspehu koju ovi ljudi imaju, uključujući i materijalne i nematerijalne aspekte. Na primer, imati adekvatne uslove stanovanja je pokazatelj ekonomskog uspeha. Dodatno, process ispitivanja potreba je bacio svetlo i na nezvaničnu štednju i krugove pozajmljivanja novca koji su isprepleteni sa društvenim odnosima i hejerarhijom u zajednici. Kao i kod potrošnje, pozajmljivanje i davanje novca nije samo stvar novca, već i društvenih odnosa, poverenja i ličnih krugova u okviru nečije zajednice.

⁸ Carlin, Bruce Ian; Robinson, David T. (2012) What Does Financial Literacy Training Teach Us?, in Journal of Economic Education, 43.3, pp. 235-247.

⁹ Willis, L. E. (2009) Evidence and ideology in assessing the effectiveness of Financial Literacy Education, in Legal Studies Paper No. 2008-6.

- **Štednja i investicije.** Problemi u planiranju za budućnost su snažno povezani sa njihovim uslovima rada i stavom prema novcu i poslu. Navešćemo, na primer, to da je veoma mali broj intervjuisanih pomenuo bilo šta u vezi sa planovima za penzionisanje ili penzijom i samo izuzetno mali broj njih uopšte uspeva da ostavi nešto novca na stranu. Stoga je uključivanje tema posvećenih zapošljavanju ili samozapošljavanju bilo veoma važno.

S obzirom na to da najveći broj romskih ljudi zarađuje novac od danas za sutra, za njih je veoma teško da planiraju troškove, da štede novac i da investiraju. Za populaciju Roma i Sintija, investicije su retke i u najvećem broju slučajeva se odnose na neke hitne slučajeve.

- **Dug i kredit.** Istraživanje ističe da su Romi i Sinti, usled uslova u kojima rade i poteškoća u planiranju izdataka, fokusirani na zadovoljavanje svojih dnevnih potreba umesto na štednju novca. Oni veoma često ostaju bez novca i obraćaju se zajednici (rođacima i prijateljima) za novac. Ovo je prilično uobičajena situacija, koja ih može odvesti u rizičan kredit/vrste dugova (zelenaštvo), kada im porodica ne može pomoći ili je iznos koji traže preveliki. (Izvor: WP2 Deliverable: Istraživanje potreba)

3. Ciljna grupa

Program je dizajniran tako da targetira odrasle Rome. Konkretnije:

- Mladi ljudi (starosti 18-30): oni često imaju viši nivo obrazovanja od svojih rođaka i mogu biti mnogo otvoreniji za pristupanje treningu. Mladi mogu biti posebno zainteresovani za sticanje veština za upravljanje novcem, s obzirom na to da oni često doprinose porodičnim prihodima, bilo redovnim bilo neredovnim, ali isto tako bivaju sve više i više nezavisni u upravljanju svojim finansijama, postajući ključni akteri u društvenim promenama. (Izvor: WP2 Deliverable: Istraživanje potreba, kao i povratne informacije drugih partnera)
- Više članova jedne iste porodice može učestvovati u programu treninga, čime se obezbeđuje da stečena znanja i kompetencije dele i mogu se raširiti i među ostalim članovima porodice. (Izvor: WP2 Deliverable: Istraživanje potreba, kao i povratne informacije drugih partnera)

4. Ciljevi i zadaci

Opšti cilj je bio da se polaznici Romi i Sinti neposredno uključe u dizajniranje programa, odabir tema, deljenjem svojih iskustava i izražavanjem svojih prioriteta. Na ovaj način oni ostaju motivisani i obezbeđuju uspeh programa.

Preciznije, program se fokusira na:

- **Povećanje svesti učesnika** o njihovim svakodnevnim troškovima i analiziranje dobrih i loših praksi koje upražnjavaju, izučavanjem tokova novca domaćinstva, kao i stvarne navike u potrošnji, osposobljavajući ih da prate porodične troškove. Ovde je fokus na izučavanju stvarnih navika u trošenju sa ciljem razumevanja njihovih slabih i jakih tačaka, i na evaluaciji efikasnosti programa i veština usvojenih od strane učesnika
- **Povećanje sposobnosti za planiranje i utvrđivanje prioriteta.** Cilj je istovremeno istražiti njihove izvore prihoda (zvanične ili nezvanične) i povećati njihovu sposobnost da donose ispravne finansijske odluke. Učesnici će shvatiti koncept vrednosti novca i potrošnje, uz upotrebu određenih alata za kratkoročno i dugoročno planiranje.
- **Razvoj pristupa štednji i investicijama, u saradnji sa učesnicima.** Tokom rada na terenu za potrebe istraživanja u okviru Finally projekta, koje je sprovedeno u šest evropskih država, otkriveni su neki primeri dobre prakse, kao što je: *“održavanje automobila /kamiona u sopstvenoj režiji u Italiji ili uzgajanje svog povrća u Bugarskoj (i dobijanje sopstvenih proizvoda)”* što predstavlja način štednje novca koji je tesno povezan sa životnim stilom Roma i Sintija u zemljama partnera na projektu. Cilj je da se vrednuju inicijative koje se već promoviraju od strane Roma i da se obezbedi njihovo širenje, dok se istovremeno, identifikuju novi pristupi koji mogu ohrabrivati štednju i investicije.
- **Razvoj kapaciteta za procenu rizika u vezi uzimanja kredita i zaduživanja.** Kao što je utvrđeno u istraživanju, zaduženost je rezultat, između ostalog, nepostojanja planiranja, visokih kamatnih stopa i pozajmljivanja od neformalnih dužničkih mreža. Stoga, neophodan je trening procene rizika uzimanja ličnog kredita ili zaduživanja. (Izvor: WP2 Deliverable: Istraživanje potreba)

5. Trajanje treninga

Program se sastoji od 56 časova treninga u učionici i na terenu organizovanih tako da se u podeljeni u 4 autonomna modula. Preporučujemo da serije predavanja traju po 4-5 nastavnih časova.

6. Uslovi za uključivanje, napredovanje i završetak treninga

- Polaznici bi trebalo da budu pismeni
- Učešće na FINALLY treningu je besplatno

Napredovanje

Napredovanje polaznika treninga je predstavljeno putem aktivnosti u kojima oni pokazuju samostalan rad (vežbe, zadaci) i napredak u znanju.

Završetak

Od polaznika se očekuje da su uspešno završili obuku kada su:

- bili aktivni učesnici u programu;
- pripremili individualne/grupne proizvode koji prikazuju transfer njihovog znanja stečenog u praksi;
- najmanje 80% prisutnosti na treningu u učionici

II. POSEBAN DEO

1. Organizacija treninga, dužina trajanja, objekti i oprema, preporučeni broj polaznika, metodološke preporuke

Organizacija treninga

Na početku procesa treniga, trener i polaznici će se usaglasiti o pitanjima koja će olakšati sam proces treninga (na primer, u vezi logistike, zahtevanog prisustvovanja, neočekivanih problema koji se mogu pojaviti, upravljanje konfliktima) i definisati svoja prava i obaveze tokom treninga.

Implementacija programa je navedena u nastavnom planu trenera, uzimajući u obzir specifične potrebe učesnika.

Dužina trajanja

FINALLY trening kurs se sastoji od 4 Modula. Dužina svakog modula je dizajnirana tako da traje od 10 do 18 časova, u zavisnosti od rasporeda treninga.

Objekti i oprema za trening

The training will take place in areas close to the residence or workplace of the participants. Some meetings can also take place in Roma settlements (if the whole group is from the same settlement) on condition that training specific requirements needs are met.

For in class training, the quality standards of informal training programs should be applied. Facility and equipment requirements are:

- ✓ Mesta za sedenje za najmanje 15 učesnika
- ✓ Projektor i kompjuter povezan na projektor
- ✓ Spoljni zvučnici za PC ili mogućnost puštanja VHS ili DVD snimaka putem audio sistema
- ✓ Tabla ili flip čart i markeri
- ✓ Olovke i papir za svakog učesnika

Preporučeni broj učesnika

12-15 polaznika bi trebalo da učestvuju u svakoj grupi.

Metodološke preporuke

Ključna karakteristika programa je aktivno uključivanje polaznika u njegovu implementaciju, obezbeđujući najbolju moguću efikasnost projekta, vrednovanje i održivost njegovih rezultata i predviđeni uticaj. Svaki učesnik će, zajedno sa trenerom, radeći u grupama, razmotriti i proceniti koristi od pohađanja ovog kursa.

Polaznici se ohrabruju da

- da učestvuju u treningu na kreativan i efikasan način
- Potvrde informacije o temama za koje su zainteresovani.

Preporučeni pristupi su:

- Brainstorming: polaznici slobodno izražavaju svoje stavove o temi. Nakon toga, stavovi se prikupljaju i koriste u procesu učenja.

- Timski rad: Polaznici formiraju timove kako bi otkrili načine da razumeju šta je to što je pošlo naopako u datoj situaciji i predlože načine poboljšanja. Na ovaj način mogu imati aktivnu ulogu u procesu učenja i istovremeno naučiti da ocene sebe. Takođe shvataju da mogu dati dragocen doprinos samom procesu treninga, poštujući druge članove tima i dopuštajući im da izraze svoje stavove.

- Simulacija: polaznici "zamišljaju" i "ponašaju se" kao da su zaista bili prisutni na određenom mestu i u određenim uslovima. Na ovaj način, osećaju se samouverenijim da izraze svoje stavove, unapređujući način na koji bi se ponašali u sličnim, stvarnim situacijama.

- Igranje uloga: polaznici i/ili treneri su "glumci" u stvarnim ili potencijalno stvarnim životnim situacijama, što im pomaže da, korišćenjem bilo verbalnih bilo neverbalnih metoda, iskažu svoje postojeće znanje ili stavove, kao i načine komunikacije.

Svi prethodno opisani pristupi biće podržani upotrebom prezentacija, kratkih filmova, praćeni analizom i diskusijom, analiziranjem novinskih članaka, vežbama, eksperimentalnim učenjem, radnim listovima, pokaznim vežbama itd.

Nastavnik/trener bi trebalo da bude fleksibilan i sposoban da koristi metode aktivnog učenja, a takođe da bude sposoban i da prilagodi neke od vežbi strukturi grupe (muškarci/žene, parovi itd.), nivou pismenosti i osalih veština polaznika (npr. u vezi sa radom sa tabelama). On/ona bi trebalo da poznaju karakteristike ciljne grupe i da uspostave pristup baziran na potrebama i preferencijama polaznika. Nastavnici bi trebalo da objasne glavne koncepte davanjem jednostavnih objašnjenja i da redovo proveravaju nivo razumevanja materijala (putem ispitivanja polaznika sa ciljem da daju primere iz sopstvenog iskustva za novouvedene koncepte) i da ih usmere ukoliko dođe do nekih nesporazuma. Takođe je važno, prilikom davanja instrukcija za vežbe, osigurati da je svaki učesnik ispravno razumeo šta bi on/ona trebalo da uradi i ponuditi im pomoć kada je to potrebno, putem pružanja pojednostavljenih i dobro strukturiranih uputstava (sa dodatnim primerima ukoliko je potrebno). Predlažemo da dva trenera (ili trener i romski medijator) istovremeno budu u istoj grupi.

Osnovni principi u obrazovanju odraslih

Sledeći **osnovni principi u obrazovanju odraslih** su takođe baza za implementaciju ovog programa:

1. **Obezbeđivanje procesa učenja sa fokusom na polazniku.** Svi bolje učimo kada aktivno učestvujemo u procesu treninga. Polaznici treninga su odrasli, baš kao i treneri, tako da poseduju životno iskustvo i prethodno znanje koje je dragoceno za diskutovanje i bavljenje temama treninga. Štaviše, kao odrasli, mogu donositi odluke u vezi sa procesom treninga i izražavati svoje stavove i ideje o tome kako sam trening treba da bude olakšan i poboljšan.

2. **Znanje je od društvenog značaja.** Polaznici su više zainteresovani za učenje o stvarima koje se odnose na njihov svakodnevni život i više zainteresovani da učestvuju u procesu treninga suočavajući se sa situacijama sa kojima se često susreću, identifikujući sličnosti.

3. **Princip integracije.** Znanje je bilo i ostalo "otvoreno". Najpre, process treninga bi trebalo prilagoditi uslovima života i potrebama odraslih, a drugo, trening je kontinuirani process, čak i po završetku sastanaka.

2. Sadržaj programa:

Modul 1: Kućni budžet – planirajte unapred i pametno trošite		
Teme	Uvodno predavanje	2 časa
	1. Naši porodični prihodi	2 časa
	2. Potrebe i želje	2 časa
	4. Kako napraviti kućni budžet i izbeći probleme u budžetiranju	3 časa
	5. Značaj dobrih navika u potrošnji	2 časa
	6. Kupovina	3 časa
	7. Kontrola trošenja	4 časa
Ukupno		18 časova
Modul 2: Štednja za budućnost		
Topics	1. Postavljanje ciljeva i osnovi štednje	2 časa
	2. Načini štednje	2 časa
	3. Opšte preporuke za štednju	2 časa
	4. Kako uspostaviti plan štednje	2 časa
	5. Opcije štednje u zvaničnim finansijskim institucijama – štednja u bankama	4 časa
Total		12 časova
Modul 3: Pozajmljivanje uz oprez		
Topics	1. Upravljanje dugom: pažljivo pozajmljivanje.	4 časa
	2. Cena pozajmljivanja	4 časa
	3. Izbor zajmodavca i vrste zajma	4 časa
	4. Kontrola zaduženosti	4 časa
Ukupno		16 časova
Module 4: Povećanje prihoda		
Teme	1. Kako povećati svoj prihod	5/6 časova
	2. Kako postati peduzetnik	5/4 časova
Ukupno		10 časova

3. Standardi znanja i veštine

Modul 1	Ključne teme, sadržaj	Standardi znanja, veštine	Preporuke za trening/alati/saradnja sa ostalim institucijama/eksperti <i>*Alati i nastavne metode su detaljno opisane u priručniku za nastavnike</i>
Uvodno predavanje	Uvodna tema	Učesnik <ul style="list-style-type: none"> - razume koristi pohađanja kursa - razume važnost učenja o tome kako da bolje rukuje ličnim finansijama 	“ice breaking” alati, uvodni alati, grupna diskusija
Budžet domaćinstva – Planirajte unapred i trošite pametno	Naš prihod	Učesnik <ul style="list-style-type: none"> - je sposoban da identifikuje različite izvore prihoda u porodici (plata, dodatak, socijalna pomoć, stipendija itd.) - razlikuje nove mogućnosti za individualni/porodični prihod u skladu sa svojim porodičnim vrednostima - razume koje prilive treba posmatrati kao one koji su “raspoloživi za trošenje” - je sposoban da definiše pojam redovnog i neredovnog prihoda - je kompetentan da objasni trošenje putem davanja primera 	grupna diskusija, “brainstorming”, rad sa tabelama – vežbanja, rad u grupi, radni listovi, džepni digitron
	Potrebe naspram želja	Učesnik <ul style="list-style-type: none"> - je sposoban da objasni razliku između potreba i želja (na primerima: žeđ kao potrebu, vodu, sok kao želju) - je kompetentan da objasni razloge ove razlike - razume zašto kupovina pojedinih stavki može zadovoljiti i potrebe i želje 	Igranje uloga, grupna diskusija, “brainstorming” rad u grupama/parovima, vežbanja, radne sveske

	<p>Kako napraviti kućni budžet i izbeći nedostatke u budžetiranju</p>	<p>Učesnik</p> <ul style="list-style-type: none"> - stiče znanja o tome kako napraviti svoj kućni budžet -razume koje karakteristike treba da ima budžet kako bi izbegli nedostatke - je kompetantan da razume razloge potencijalnog deficita i da preračuna 	<p>Slike, fotografije, računi, grupna diskusija, "brainstorming", vežbanja, rad sa tabelama, džepni digitron</p>
	<p>Značaj dobrih navika u potrošnji</p>	<p>Učesnik</p> <ul style="list-style-type: none"> - zna kako da prati trošenje - razume značaj donošenja pametnih odluka o trošenju -je sposoban da da primere dobrih navika u trošenju 	<p>grupna diskusija, radne sveske, džepni digitron</p>
	<p>Praksa kupovine</p>	<p>Učesnik</p> <ul style="list-style-type: none"> - stiče veštine da skicira uobičajenu listu za kupovinu i objasni prioritete - razume prednosti i nedostatke različitih tipova prodavnica (velike nasuprot malih radnji) - razume termin "vrednost novca" - je kompetentan da donosi pametnije odluke o kupovini u vezi sa kuponima, rasprodajama, promocijama itd. 	<p>grupna diskusija, promotivni materijal (brošure, kuponi itd.) štampanje iz internet izvora, simulacije, rad u grupama, džepni digitron</p>
	<p>Kontrola trošenja</p>	<p>Učesnik,</p> <ul style="list-style-type: none"> - razume kako trošenje može biti smanjeno, znajući kako da zameni neku stavku jeftinijom - zna kako može sačuvati resurse i izbeći gubitke - je sposoban da izvesne stvari napravi sam, bez kupovine 	<p>simulacije, grupna diskusija, džepni digitron</p>

Modul 2	Ključne teme, sadržaj	Standardi znanja, veštine	Preporuke za trening/alati/saradnja sa ostalim institucijama/eksperti <i>*Alati i nastavni materijali su detaljno opisani u priručniku za nastavnike</i>
Štednja za budućnost	Postavljanje ciljeva	<p>Učesnik</p> <ul style="list-style-type: none"> - Uglavnom zna šta svaki cilj čini različitim i razume značaj prioritizacije ciljeva; - Razume značaj razvoja stava prema štednji; - Zna razloge zašto treba razmotriti štednju za budućnost; - Razlikuje kratkoročne, srednjeročne i dugoročne ciljeve; - Sposoban je da predvidi buduće događaje i potencijalne troškove 	Brainstorming, radni listovi, vežbe, rad u parovima/grupama, grupna diskusija, upitnik
	Načini štednje	<p>Učesnik</p> <ul style="list-style-type: none"> - Upoznat je sa nekim opcijama štednje (depozitni račun, štedni račun, račun na tržištu novca itd.) - Razume prednosti i nedostatke svake štedne opcije - Kompetentan je da predloži moguće načine za povećanje svog kapaciteta štednje 	grupna diskusija, upitnik, radni listovi

	Opšte preporuke za štednju	<p>Učesnik</p> <ul style="list-style-type: none"> - zna kako može štedeti novac - zna šta je potrebno izbegavati kako bi uštedeo više novca - postaje svestan da je izvodljivo štedeti 	Priče, grupna diskusija, mobilne aplikacije za lične finansije
	Kako uspostaviti plan štednje	<p>Učesnik</p> <ul style="list-style-type: none"> - zna kako može napraviti plan štednje - razume važnost plana štednje - sposoban je da objasni kako i zašto plan štednje može biti deo njegovog/njenog plana budžeta 	Radni listovi, vežba, grupna diskusija
	Opcije štednje u zvaničnim finansijskim institucijama – štednja u bankama	<p>Učesnik</p> <ul style="list-style-type: none"> - definiše finansijsku instituciju i koristi finansijskih usluga koje finansijska institucija pruža - Stiče veštine za odabir najbolje finansijske institucije za svoje potrebe i najbolji tip štednog računa - Stiče veštine i znanje da odabere najbolju vrstu štednog računa za svoje potrebe i načine korišćenja bankovnih računa (prenos novca, debitne kartice, ATM kartice, čekovi itd.) 	Pozvani predstavnik banke, grupna diskusija, didaktička igra

Modul 3	Ključne teme, sadržaj	Standardi znanja, vještine	Preporuke za trening/alati/saradnja sa ostalim institucijama <i>*Alati i nastavni materijali su detaljno opisani u priručniku za nastavnike.</i>
Pozajmljivanje uz oprez	Upravljanje dugom: Pažljivo pozajmljivanje	<p>Učesnik</p> <ul style="list-style-type: none"> - shvata osnovno značenje finansijskih koncepata u vezi sa pozajmljivanjem novca - ima uvid u različite izvore iz kojih se novac može dobiti na zajam, shvata rizike koji prate zaduživanje, - postaje svestan važnosti uslova pod kojim se može zadužiti - razume zašto se treba zaduživati oprezno 	brainstorming, priča, grupna diskusija, vežba
	Cena pozajmljivanja	<p>Učesnik</p> <ul style="list-style-type: none"> - shvata značenje cene pozajmljivanja, - razlikuje zajmodavca od zajmoprimca - svestan je obaveza koje preuzima - može utvrditi ili izračunati visinu kamatnih plaćanja 	Demonstracija, vežba, grupna diskusija, kreditni kalkulator, džepni digitron
	Izbor zajmodavca i vrste zajma	<p>Učesnik</p> <ul style="list-style-type: none"> - upoznaje mogućnosti koje mu stoje na raspolaganju za pozajmljivanje novca iz legalnih izvora (zajam od banke, kreditna kartica itd.), - razume proceduru odnosa sa klijentom u banci, - u stanju je da utvrdi najpovoljniju mogućnost za pozajmljivanje. 	Igranje uloga, simulacija, brošure banaka, vežbe, pozvani predstavnik banke, grupna diskusija, džepni digitron

	Kontrola zaduženosti	<p>Učesnik</p> <ul style="list-style-type: none"> - svestan je rizika kojem se izlaže ako ne bude u stanju da uredno otplati zajam, - zna kako da postupa da bi ispunio uslove za dobijanje zajma, - svestan je svojih prava, koga treba kontaktirati za savet kako zaštititi svoja prava 	Grupna diskusija, edukativna igra sa kartama, kreditni kalkulator, džepni digitron
--	----------------------	--	--

Modul 4*	Ključne teme, sadržaj	Standardi znanja, veštine	Preporuke za trening/alati/saradnja sa ostalim institucijama <i>*Alati i nastavni materijali su detaljno opisani u priručniku za nastavnike.</i>
Povećanje prihoda	Kako možete povećati svoj prihod	<p>Učesnik</p> <ul style="list-style-type: none"> - zna kako da traži posao i kako da podnese prijavu za posao (CV) - je svestan mogućnosti obrazovanja i obuke 	internet portali za traženje posla, cv alati, pozvani predstavnik agencije za zapošljavanje, pozvani predstavnik obrazovnog i trening centra
	Kako postati preduzetnik	<p>Učesnik</p> <ul style="list-style-type: none"> - svestan je nekih različitih oblika zapošljavanja (preduzetnik, društvo sa ograničenom odgovornošću itd.) - svestan je podrške koju može očekivati i zna kako da je pronađe - uči gde da potraži ideje za poslovanje - sposoban je da odredi koja poslovna ideja je izvodljiva i profitabilna - razume proces registracije preduzeća. 	pričanje priča, grupna diskusija, internet portali, pozvani uspešan preduzetnik ili predstavnik preduzetničke agencije

** Modul 4 je razvijen u skladu sa nacionalnim potrebama, što je evidentno na osnovu priručnika za nastavnike i ostalog nastavnog materijala.*

4. Ključne kompetencije – Finansijsko opismenjavanje u vezi sa ostalim kompetencijama

Kompetencija je definisana kao sposobnost pojedinca da koristi stečeno znanje i veštine u skladu sa svojim vrednostima i mišljenjima u različitim i nepredvidivim situacijama. Mnoge kompetencije se preklapaju i međusobno su povezane. Minimalni nivo matematičke osposobljenosti je neophodan i za finansijsku pismenost. Problemi pojedinaca sa veštinama računanja mogu imati uticaja na njegovo/njeno finansijsko opismenjavanje. Međutim, sa alatima poput džepnog digitrona, ovi problemi mogu biti rešeni.

Učesnici treninga će, takođe, osim finansijske pismenosti, razviti i četiri kompetencije koje su uključene u Evropski okvir ključnih kompetencija:

- Matematička pismenost: osnovne matematičke operacije, obračuni, izračunavanje procenata, logičko zaključivanje, razumevanje pojava (npr. planiranje nabavke, poređenje cena, izračunavanje vrednosti kupovine itd.), prava potrošača, rukovanje novcem;
- Samoinicijativnost i preduzetništvo: zna kako da racionalno rukuje novcem, zna kako da se snađe u novim situacijama, kreativnost, planiranje, ima ideje, ima hrabrosti da deluje;
- Komunikacija na stranom jeziku, jer je njihov maternji jezik romski: sposobnost verbalne komunikacije, čitanje, pisanje, razumevanje onoga što su čuli, pročitali; komuniciranje na razumljiv način (sve situacije iz svakodnevnog života, na primer u prodavnici, u banci itd.);
- Digitalna pismenost: upotreba mobilnih aplikacija za upravljanje upotrebom novca; traženje informacija;

5. Ocena znanja

Ispitivanje je interno i realizovano od strane trenera i polaznika programa. Biće ispitani postignuti standardni znanja definisani programom. Testiranje i evaluacija znanja će se obavljati redovno tokom čitavog programa, bilo u pisanom obliku, bilo usmeno (vežbe, zadaci), kao i putem praćenja pojedinaca dok obavljaju zadatke. Treneri će sprovoditi ispitivanje i evaluaciju. U skladu sa programom, nije predviđen završni ispit.

U pilot treningu, sadržaj i postignuti rezultati će biti ocenjeni putem upitnika na kraju programa. Ove povratne informacije će služiti za proveru metodologije i odabir one koja je najefikasnija – ukoliko je potrebno, nastavni materijali će biti prilagođeni.

6. Kvalifikacije trenera

Neophodno je da treneri imaju najmanje 3 godine radnog iskustva u formalnim i neformalnim programima sa ciljnom grupom.

7. Sertifikat o pohađanju

Na kraju programa, učesnici dobijaju sertifikat o pohađanju, koji sadrži informacije o pružaocu treninga za svaku zemlju, naziv programa, sadržaj i trajanje u časovima, kao i identifikacione podatke učesnika.

8. Trening materijal

Tokom implementacije programa treneri će koristiti:

- Priručnik za trenere sa Uputstvima za korišćenje Finally alata
- radne sveske za učesnike sa vežbama
- prezentacije (u ppt formatu) tema;
- didaktičku igru
- vežbe/ kvizove, studije slučaja, DVD, online izvore, inovativne alate i drugi relevantan materijal

9. Alati

- Alati za trening moraju biti predstavljeni na način da “služe” prethodno navedenim ciljevima, ali su u isto vreme i kreativni i inovativni.
- Nastavnik mora koristiti metode i alate da bi uključio učesnike i motivisao ih za učenje.
- Nastavnik treba da, u skladu sa predloženim alatima, sve vreme poseduje i zalihe “urgentnih alata” pripremljenih za potencijalnu upotrebu.
- Nastavnik treba da kreira osećaj “partnerstva” između trenera i polaznika.
- Trening alati su dizajnirani tako da se polaznici osećaju što je moguće prijatnije. Situacije su odabrane tako da budu slične onima iz stvarnog života, ali naglašavajući da se ipak situacije iz stvarnog života mogu i razlikovati od onih simuliranih.

10. Program je razvijen od strane

- MSc Gabi Ogulin Počrvina, Centar za razvoj i obrazovanje Novo mesto, Slovenija
- Phd Popi Christopoulou, Univerzitet u Pireusu, Istraživački centar, Grčka
- Phd Oana Marcu, Codici Agencija za društvena istraživanja, Italija
- U saradnji sa partnerima na projektu: Ekonomski fakultet Niš – Srbija, Fondacija za zdravlje i socijalni razvoj – Bugarska, Trnava Univerzitet – Slovačka, Tehniki Ekpedeftiki KEK SA – Grčka

11. Dodatni izvori/ Dalja objašnjenja

<http://www.oecd.org/finance/financial-education/>

<http://www.consumerclassroom.eu/financial-literacy>

<https://financiallit.org/resources/>

<http://finally.splet.arnes.si/>

12. Izvori

1. OECD (2013). Advancing National Strategies for Financial Education, http://www.oecd.org/finance/financial-education/G20_OECD_NSFinancialEducation.pdf, accessed on 22nd April 2015
2. Ontario Ministry of Education (2013). Financial Literacy Education in Ontario Schools, <http://www.edu.gov.on.ca/eng/surveyLiteracy.html>, accessed on 15th April 2015
3. Rhodes, Valerie; Coben, Diana (2007). Basic Skills Agency (England). Evaluation of the Basic Skills Agency's Financial Literacy Project. Executive Summary, Basic Skills Agency.
4. Looney, Shannon M. (2011). Financial Literacy at Minority-Serving Institutions; Institute for Higher Education Policy.
5. Franklin, Iris E. (2004). Financial Literacy Program Prepares Youth for Living on Their Own, in *Journal of Family and Consumer Sciences*, 96.1 (2004): 22-23.
6. Sohn, Sang-Hee; Joo, So-Hyun; Grable, John E.; Lee, Seonglim; Kim, Minjeung (2012). Adolescents' Financial Literacy: The Role of Financial Socialization Agents, Financial Experiences, and Money Attitudes in Shaping Financial Literacy among South Korean Youth, in *Journal of Adolescence*, 35.4, pp. 969-980.
7. Gross, Karen; Ingham, Joanne; Matasar, Richard (2005). Strong Palliative, but Not a Panacea: Results of an Experiment Teaching Students about Financial Literacy, in *Journal of Student Financial Aid*, v 35 n 2 p 7-26.
8. Carlin, Bruce Ian; Robinson, David T. (2012). What Does Financial Literacy Training Teach Us?, in *Journal of Economic Education*, 43.3, pp. 235-247.
9. Willis, L. E. (2009). Evidence and ideology in assessing the effectiveness of Financial Literacy Education, in *Legal Studies Paper No. 2008-6*.

O PROJEKTU FINALLY

Motivacija partnerstva na projektu zasnovana je na iskustvu sa specifičnom ciljnom grupom pripadnika romske populacije, njihovom potrebom za više obrazovanja i boljim obrazovanjem, na osnovu velikog skoka koji oni moraju da naprave ka stabilnijem i nezavisnom ekonomskom položaju. Romi predstavljaju najveću nacionalnu manjinu u Evropi, iako je njihov položaj još uvek obeležen diskriminacijom, socijalnom i ekonomskom isključenošću. Definisana lošom finansijskom situacijom, visokom nepismenošću, niskim znanjem o upravljanju novcem, obavljanju transakcija, pronalaženju pouzdanih informacija i donošenju dugoročnih odluka, romska manjina se suočava sa čak i višim rizicima siromaštva i nezaposlenosti. Stoga, jasno je da postoji velika potreba za implementacijom finansijske edukacije usmerene ka specifičnim okolnostima ove osetljive grupe.

Stoga, glavni cilj projekata je podizanje nivoa finansijske pismenosti među odraslim Romima i informisanje o različitim potrošačkim uslugama. Najpre, primenom jedinstvene metodologije, u svim zemljama partnera smo istražili koje su potrebe Roma u ovoj oblasti. Sproveli smo intervjuje vođene sa Romima kao pojedincima, dve fokus grupe sa profesionalcima koji se bave pitanjima Roma i značajnim predstavnicima romske zajednice. Pored toga, proučavanjem različite literature, istraživali smo kako uglavnom obrazovani Romi uspešno upravljaju svojim porodičnim finansijama. Na osnovu ovog istraživanja, razvili smo program edukacije o tome kako efikasno upravljati porodičnim finansijama, biti informisan potrošač, štedeti novac i kupovati pametno itd. Praćen je nastavnim i sredstvima za učenje, prilagođen potrebama romske manjine i fokusiran na sticanje praktičnih veština koje bi osigurale bolji kvalitet života. Program i alati za učenje će biti testirani putem pilot akcija, unapređeni i objavljeni na jezicima svih partnera na kraju projekta.